

Frá hvørsfalli til klípi

From genitive to linking element

Hjalmar P. Petersen¹ and Renata Szczepaniak^{2*}

1 Føroyamálsdeildin.

V. U. Hammershaimbs gøtu 16

FO-100 Tórshavn.

E-mail: hjalmar@setur.fo.

2 Institut für Germanistik.

Von-Melle-Park 6. 20146 Hamburg

Týskland

Email: renata.szczepaniak@uni-hamburg.de

Úrtak

Í føroyskum er hvørsfallið ikki nýtt sum fall eftir sagnorð, lýsingarorð ella fyrisetingar (uttan serliga fyrisetingina: *til*). Ístaðin verður hvønn- ella hvørjumfall brúkt; norrønt/gamalt føroyskt: *bíða mín > bíða mær* ella ein fyriseting og stýring: *bíða mín > bíða eftir mær*. Dømi við hvønnfalli er norrønt/gamalt føroyskt: *hevna mín > hevna meg*. Eftir fyrisetingina *til* verður hvørsfall brúkt, tá ið stýringin er eitt persónsfornavn: *til hansara*. Tá ið talan er um *til Havnar* hava vit tað søguliga hvørsfallið. Viðseting í hvørsfalli, *dags verk*, er ikki virkið í nútíðar føroyskari syntaks. Í staðin er talan um eina samanseting: *dagsverk*. Hugt verður nærri at tí óvirkna hvørsfallinum, og tað verður víst, at hetta fallið er keldan aftan fyri tey klípini¹, sum nú eru í samansetingum. Vit føra fram, at klípini í føroyskum hava ymiska støðu. Summi klípir eru paradigmatiskt, onnur ikki-paradigmatisk.

Víst verður á, at tað er eitt samband ímillum hvørsfalsmiss og útviklingina fram til paradigmatiskt og ikki-paradigmatisk klípir í samansetingum.

* Vit skulu takka dr. Philos J. í Lon Jacobsen og L. Reinert fyri rættlestur og viðmerkingar. Eisini teimum, sum tóku lut í kanning okkara og einum anonymum lesara fyri javnlíkameting.

1 Klípið er tað føroyska heitið; í norskum nýta tey (sammensætnings)fuge.

Lyklaorð: søguligt hvørsfall, klípir, fall burturfall, samansetingar, paradigmatisksk og ikki-paradigmatisk klípir, syntaktiskt fall.

Tekn og styttingar: > ‘verður til’. * ‘formur, sum ikki er møguligur’. NH ‘navnheild’. No. ‘navnorð’. TilsL ‘tilsipanarliður’.

Abstract

In contemporary Faroese, the genitive as verbal and prepositional case has been replaced by the dative or the accusative, e.g. *bíða eftir mær* ‘wait for me-DAT’ or *bíða mær* ‘wait me-DAT’ instead of *bíða mín* ‘wait mine-GEN’, and frequently also *til hann* ‘to him-ACC’ instead of *til hansara* ‘to him-GEN’. Genitive attributes are no longer in use either. In contrast, the system of linking elements in Faroese compounds, originating from the genitive endings, e.g. *dag+s+verk* ‘days work’ (cf. *dag-s* ‘day-GEN.SG.’), is subject to continuous development. In this paper, we first discuss the unproductive status of the genitive case. Against the background of the declining genitive, we will then show how the linking elements dissociate functionally and formally from their inflectional (genitive) source. We argue that the contemporary linking system of Faroese comprises different stages of this development. An important stage of dissociation is the (development of) non-paradigmatic linking elements, i.e. linkers which are not homophonic with any inflectional ending of the noun, e.g. *+s+* in *úthurð+s+lykil* ‘outdoor-LE1-key’, but *úthurð-ar* ‘outdoor-GEN.SG.’ The decline of the genitive case has played a decisive role in the recent formal development of the linking system. Our acceptance test with novel and non-sense compounds shows the ongoing formal dissociation of the paradigmatic linker *+ar+* into non-paradigmatic *+a+*, where the latter is used more often in front of obstruents.

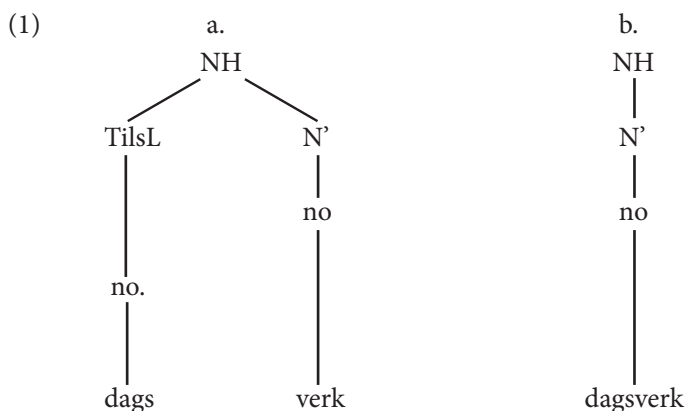
Keywords: historical genitive, linking elements, case loss, compounds, paradigmatic and non-paradigmatic linking elements, syntactic case.

1. Inngangur

Í nútíðarføroyskum eru klípir í samansetingum, sum hava navnorð sum fyrri lið og eitt navnorð sum kjarna: *dag+s+verk*, *úthurð+s+lykil* og *formalitet+s+spurningur*. Kjarnin í eini føroyskari samanseting er altíð tað síðsta orðið, t.e. *-verk*, *-lykil* og *-spurningur*. Klípinir hoyra til fyrri lið: $[dag+s+]_N + [verk]_N$, $[úthurð+s+]_N + [lykil]_N$ og $[formalitet+s+]_N + [spurningur]_N$. Stovnurin, sum er brúktur í samansetingum, er oftast einsljóðandi við tann gamla hvørsfalsformin í ein- ella fleirtali. Grundin til hetta er, at hvørsfallið er grundarlagið og upprunin til klípinir í føroyskum eins væl

og í öðrum germanskum málum, sbr. Nübling og Szczepaniak (2013) um týskt. Tað nevnda *s*-klípið er í öðrum samansetingum enn bara navnorðasamansetingum, eitt nú har eitt fornafn er fyrri liður: *sjálv+s+virðing*, og til dømis har eitt lýsingarorð er kjarnin: *evni+s+fastur*. Sagt verður, at lýsingarorðið *fastur* er kjarnin, tí tað er seinni liður í samansetingini. Klípir eru eisini í avleiðslum sum *handil+s+liga* og *hug+a+lig-ur*². Í hesi greinini verður hugt at samansetingunum: navnorð + navnorð eins og *dagsverk* og onnur.

Gongdin fram til eitt klípi byrjaði við, at eitt navnorð í tilsipanarliðinum varð endurgreinað sum fyrri partur av eini samanseting, t.e. frá (1a) til (1b):

Styttingar: NH = navnheild, TilsL = tilsipanarliður; no. = navnorð.

Ein slík endurgreining hendi, meðan hvørsfallið enn var virkið sum fall³. Í eini yvirgangstíð hevur talan verið um tvær skipanir, eina syntaktiska (1a) og eina morfologiska (1b)⁴.

2 Í *jánka+s+lig* er *s+* endurgreinað sum partur av eftirfestinum: *s+lig* > *slig*. Onnur dømi eru *lasasligur*, ið helst gongur aftur til sagnorðið *lasa* (Poulsen, 2004: 61), *fløkjasligur* frá sagnorðinum at *fløkja*, dovisliga frá lýsingarorðinum *dovin*, *nærkasligur* frá lýsingarorðinum *nærkvæmur* og *knásasligur* frá **knásamur* (Poulsen, 2004).

3 Trygve Skomedal metti, at hvørsfallið var burtur sum fall í 1600 (Weyhe, 2013).

4 Eitt ikki-paradigmatiskt klípi er longu í Sjúðarkvæðunum (t.d. Regin smíð, ørindi 126), har tað stendur: Nógvir eru í vátum londum, kongasynir og jallar. Tað rætta hvørsfallið er *kongssynir*, tí teir eru synir at einum kongi, ikki fleiri, sum *konga-* er. Eisini í Húsavíkarbrøvunum frá fyrst í 1400 er eitt ikki-paradigmatiskt klípi *Húsavíksgóðs* (við nútíðarstavseting). Navnorðið vík er kvennkyn, og formurin skuldi tí verið *víkar*.

Í petti 2 *Hvørsfalsmissur í feroyskum* verður nærri komið inn á hetta. Her fer at koma fram, at hvørsfallið er burtur sum syntaktískt fall, men tó soleiðis, at leivdir eru sum í *til Havnar*. Eisini verður komið inn á, at viðsett hvørsfall, *dags verk*, er burtur. Um tað ber til at siga, at tað er til, er tað bara sum partur av einum passivum kunnleika um feroyskt hjá málbrúkarum, og hesin kunnleikin er í besta føri tillærdur og ikki við í natúrligari máltøku. Natúrlig máltøka er, har barnið lærir talumál frá umhvørvinum.

Í 3 verður hugt nærri at, hvussu klípini meira og meira missa samband sítt við ta upprunaligu bendingina. Her sæst, at eitt nú *+s+* verður brúkt í kvennkynssamansetingum, har fyrri liður er samansettur. Dømi er *út+hurð+s+lykil*, har *+ar+* er í samansetingum, sum ikki hava ein samansettan fyrra lið: *hurð+ar+lykil*.

Í 3.3. verður heilt stutt nortið við *+ar+* og *+a+* í samansetingum sum *mjólk+ar+* og *mjólk+a+*.

2. Hvørsfalsmissur í feroyskum

2.1 Hvørsfallið lýst í mállærum

Í fleiri feroyskum skúlamállærum verður hvørsfallið sett upp sum partur av bendingardømunum, sbr. eitt nú Andreasen og Dahl (1997) og Davidsen og Mikkelsen (1993/2011). Á henda hátt fær lesarin ta fatan, at fallið er virkið í málinum. Weyhe (2012[1996]) vísir, hvussu hvørsfallið er viðfarið í feroyskari mállæruskriving, og har sæst, at ymiskir høvundar kunnu vera ymiskir á máli. Weyhe (ibid.) vísir til mállæruna, sum Nolsø skrivaði uml. 1830. Her sæst týðiliga, at Nolsø og fólk á hansara døgum, høvdu trupulleikar við hvørsfallinum.

Tey kendu ikki aftur ein form sum *dygd-ar-inn-ar*, sum er hvørsfall, eintal, kvennkyn, bundið. Eisini sigur Nolsø, at hvørsfalsformurin av *eyga*, *kvæði* og *summar* er (her við normaliseraðum formum): *eygaðs*, *kvæðis*, *summariðs*. Tað, sum Nolsø her ger, er at seta *-s* aftur at tí bundna forminum í hvørsfalli/hvønnfalli í eintali (Weyhe, 2012[1996]: 502). Hesir formarnir og útsøgn hansara um *dygdarinnar* vísa, at hvørsfallið sum morfologískt fall var heldur tvørlegt at hava við at gera á hansara døgum, og Weyhe vísir á, at Nolsøe brúkti ofta norrønt og íslendskt sum fyrimynd, tá ið hann skrivaði mállæru sína. Mállæran var normativ eins og tær hjá Andreasen og Dahl (1997) og Davidsen og Mikkelsen (1993/2011).

Hjá Hammershaimb (1854) eru hvørsfalsformarnir settir upp, men hann sigur tó, at formarnir eru á veg út úr málinum. Spesifikt nevnið hann formar í øllum kynum í fleirtali. Í *Færøsk Anthologi* (1891) sigur Hammershaimb í eini fótnotu, at hvørsfallið ikki er vanligt í talumáli uttan í samansetingum, og at *hjá* er vanligari sum *húsið hjá manninum* heldur enn *mansins hús* (Hammershaimb,

1891: LXXI). Tá ið komið verður nakað longur fram, t.e. mállærana hjá J. Dahl (1908), sæst, at hann setur upp ymiskar hvørsfalsformar. Hendan mállæran fekk stóran týdning, og hon er eisini í stóran mun grundarlagið undir Andreasen and Dahl (1997), sum er avloysarin hjá Dahl (1908) sum skúlamállæra.

Lockwood skrivar eina mállæru um føroyskt í 1955 (endurprentað í 1977 og 2002). Og nú verður spurningur settur við hvørsfallið. Sama ger Hamre (1961). Hann skrivaði eina grein um millum annað *til* + stýring sum *til Havnar* og *ímillum* + stýring.

Tær flestu nýggjaru, deskriptivu mállæurnar og lýsingarnar av føroyskum fylgja Lockwood. Nevnast kunnu Barnes og Weyhe (1994), Thráinsson o.fl. (2004/2012) og Petersen og Adams (2008/2014). Hjá hesum høvundunum verður hvørsfallið vanliga sett innan klombur (), ella tað als ikki er við. T.d. hava Petersen og Adams (2008/2014) ikki hvørsfall við í lýsingarorðabendingini (*spakur, spakan, spøkum*) og bendingini av ognarfornøvnunum (*mín, mín, mínum*).

Í stuttum vísir tað seg at vera trupult at koma við einari eintýddari lýsing av hvørsfallinum, tá ið talan er um føroyska mállæruskriving. Trupulleikin sæst longu hjá Nolsø og eisini eftirfylgjandi. Tó er tann loysnin vanliga vald í deskriptivum mállærum at seta hvørsfalsformarnar av navnorðum innan klombur (), og so nevna, at talan er um eitt klípi, ikki eina bendingarending (sbr. til dømis Thráinsson o.fl. (2004/2012), ella als ikki hava teir við í summum orðaflokkum (Petersen og Adams, 2008/2014).

2.2. Og síðani vórðu trý

Einki sagnorð stýrir hvørsfalli í nútíðarføroyskum. Í kvæðamáli eru dømi við sagnorðum, sum stýrdu hvørsfalli, t.e. slík sum *bíða, hevna, njóta* og *vænta* sum í: *bíðaði hon mín* (Brynhildartáttur, CCF 1, ørindi 88). Í nútíðarmáli tekur *bíða* hvørjumfall *hon bíðaði mær*, ella ein fyriseting er aftanfyri: *hon bíðaði eftir mær*. Einki lýsingarorð stýrir heldur longur hvørsfalli, sbr. munin ímillum íslenskt og føroyskt:

- (2) a. Hann var **fullur tilhlökkunar** (íslenskt)
- b. Hann var **fullur av forvæntningum** (føroyskt)

Í (2a) stýrir lýsingarorðið *fullur* hvørsfalli *tilhlökkunar*, og (2b) vísir, at føroyskt hevur eitt analytiskt mynstur við fyriseting + stýring.

Thráinsson o.fl. (2004/2012: 176) vísa á, at fyrisetingar, sum stýra hvørsfalli eru ‘something of a relic and many of them are relatively fixed expressions’. Sum eitt

dömi kunnu vit nevna *til í til* *Havnar*. Hvørsfallið er her nýtt við staðarmerking. Samtíðarlaga skal hetta fatast sum ein hvørsfalsleivd, og hendan leivdin er serliga eftir fyrisetingina *til* (stundum eftir *ímillum*). Umframt *til* vóru tað *innan*, *millum*, *uttan* og *vegna* sum stýrdu hvørsfalli (Thráinsson o.fl., 2004/2012: 176-180). Her er univerbatió⁵ hend, tá ið talan er um *innan* og *uttan*. Univerbatió er ein máslig broyting, har '(parts of) phrases become one word' (Booij, 2007: 324), og tað er júst hetta, sum hendir í *uttan dura* til *uttandura*. Frá at vera fyriseting + stýring: *uttan dura* verður tað til eitt staðarhjáorð *uttandura*, og tað er burturfallið av hvørsfallinum, sum treytar hesa univerbatiónina.

Hamre (1961) kannaði *til* + hvørsfall/hvønnfall og *ímillum* + hvørsfall/hvønnfall. Hann kom fram til, at *ímillum* stórt sætt tekur hvønnfall í nútíðarføroyskum; talan var um 96% av dømum, hann hevði, (Hamre, 1961: 237). Hann fann 385 dømir av tí søguliga hvørsfallinum eftir *til* og 417 við hvønnfalli. Steintún (2013: 44) er ein kanning av m.a. tí søguliga hvørsfallinum og hvønnfalli eftir *ímillum*, *til* og *vegna*. Kanningin byggir á eitt tekskorpus (spraakbanken.se), og hann vísir, at hvønnfallið breiðir seg eftir *til* + *persónsfornavn*, t.e. at fólk brúka *til hann* fyrri *til hansara*. Steintún (ibid.) fann 149 dømir við *til* + *persónsfornavn* í hvørsfalli, og 196 dømir av *til* + *persónsfornavni* í hvønnfalli (Steintún, 2013: 28). Samlað fann hann 1421 søguligar hvørsfalsformar eftir *til*, og 7330 hvønnfalsformar (Steintún, 2013: 23). Millum formarnar eru: *til rættis*, *til eftirtektar*, *til reiðar*, *til stykkis*, *til viks*, og eru hetta alt fastar orðingar.

Tá ið talan er um *ímillum* vísir Steintún (2013: 32), at 101 dømir av 1.657 vóru við tí søguliga hvørsfallinum; hini við hvønnfalli. Dømir við tí søguliga hvørsfallinum vóru fastar orðingar sum *ímillum skins* og *hold(s)*. Hesin formurin er í sær sjálvum áhugaverdur, tí hví siga fólk *hold* ikki *holds*?

Dømið í (3) vísir, at hvørsfallið ikki er *til* í nútíðarføroyskum. Í (a) ber til at hava søguligt hvørsfall, men er okkurt sett aftur at navnorðinum, verður hvønnfall nýtt, sbr. (3b/c):

- (3) a. Oman **til strandar**
- b. Oman **til hina strondina**
- c. Oman **til eina vakra strond**

(Thráinsson o.fl., 2004/2012: 63)

Hamre (1961) vísir á falskar formar sum *geva til kennar*, sum er grundað á danskt *give til kende*. Einkin navnorð **kenn-* er til. Sagnorðið *at kenna* er til, men tað hevur ongan týðning í hesum samanhanginum. Ein annar falskur hvørsfalsformur er *væl til passar*, sum er grundaður á danskt *vel tilpas*. Danskt

vel er eitt hjáorð, og *tilpas* eitt lýsingarorð. Ein annar skeivur formur er *leggja til síðis*, sum möguliga er grundaður á danskt *til side*, men talan kann vera um hvørsfall av einum norrønum *ija*-stovni (Kvaran, 1990/1991), og tað er væl hugsandi, at tað er hesin formurin, sum er í føroyskum *til síðis*. Hamre (ibid.) nevnrir *fara til hendurs*, har *-s* er brúkt í einum kvennkynsorði. Hvørsfall í eintali er *-ar* (*handar*) og í fleirtali *-a* (*handa*).

Hesir formarnir vísa, at hvørsfallið ikki er virkið sum syntaktiskt fall í nútíðarføroyskum. Eisini verða nevndir tvíformar sum *ganga til húsa* og *ganga til hús*, har tann seinni er vanligastur í dag. Tá ið talan er um *til* og *ímillum* + hvrsf. í kvæðamáli, metir Barnes (1978: 214), at hetta eru arkaiskir formar.

Nú hvørsfallið er horvið sum syntaktiskt fall, síggjast neyðloysnir. Ein er orðingin: *í navni soni teirra*. Her stendur *soni* í hvørjumfalli fyri *sonar*, t.e., at tað eldra er *í navni sonar teirra* (munnliga frá Eivind Weyhe). Her er ein broyting frá hvørsfalli til hvørjumfall.

Fólkaetymologiir vísa eisini, at hvørsfallið er burtur. Ein fólkaetymologi er, har fólk royna at fáa okkurt burtur úr einum málsligum mynstri, tí ein broyting kann hava gjørt, at formarnir eru blivnir ógjøgnumskygdir. Navnorðið *hosa* hevði formin *hosna* í hvørsfalli í fleirtali, og hesin formur hevur verið nýttur í samansetingum sum *hosnatráður*. Nú er rættliga vanligt at hoyra *høsnatráður*, sum kanska verður fataður sum, ‘at høsn hava vavt ein trád um bein síni’. Tá hvørsfallið hvarv, hvarv eisni tað gjøgnumskygni, ið hesir formarnir høvdu, og tí kann ein fólkaetymologi sum *høsnatráður* koma fyri.

Stutt samanumtøka: Einki sagnorð ella lýsingarorð stýrir hvørsfalli í nútíðarføroyskum. Fyrirsetingar eru, sum enn stýra tí søguliga hvørsfallinum, men hetta eru leivdir, og eisini her eru broytingar at síggja soleiðis, at *ímillum* ikki longur stýrir hvørsfalli, men heldur hvønnfalli (Hamre, 1961), og er ein gongd yvir móti at nýta hvønnfall fyri hvørsfall eftir *til* + persónsfornavn (Steintún, 2013).

2.3. Burturfallið av viðsettum hvørsfalli

Í norrønum (og íslenskum) er eitt viðsett hvørsfall sum norrønt: *tveggja daga vist* (Faarlund, 2004: 61). Her er *tveggja daga* undirskipað *vist*, og slík mynstur eru ikki í føroyskum:

- (4) **Hetta eru ríks mans hús*

(Thráinsson o.fl., 2004/2012: 63)

Tó eru fastar orðingar sum *ársins tíð* til. Barnes (1978) metir, at modifiserandi formar sum *kongjins land* í kvæðamáli eru dómir um tað, sum var í gomlum føroyskum, og eyðvitað er tað so, men hann sigur eisini, at hetta allarhelst má hava ljóðað ‘as strange to the ears of the nineteenth-century Faroese as they do to people to-day’ (Barnes, 1978: 214).

3. Klípi og hvørsfall

Hvat er eitt klípi? Sjálvt heitið er tikið frá føroyskari grótladring. Klípi er ein ‘lítill steinur at styðja upp undir steinar t.d. í garði’. Í málvísindum verður klípi brúkt um ljóð, sum eru ímillum orð í eini samanseting. Klípini hava einki innihald, og tað merkir, at *+s* í *formalitet+s+spurningur* ikki hevur tað grammatiska innihaldið ‘hvørsfall, eintal’. Hetta er mótsett *-ur* í *spurningur*. Henda endingin hevur eina grammatiska merking, nevniliga ‘hvørfall, eintal, óbundið’.

Dømi um klípi í føroyskum eru:

- (6) a. *formalitet+s+spurningur*
 b. *hjálp+ars+leysur*
 c. *bygd+as+ligur* (Normaliserað: *bygdarsligur*)

Í teimum germansku málunum eru klípini einsljóðandi við tær bendingarendingar, sum liggja sum søgulig grund undir teimum -og er talan um hvørsfallið. (sbr. Fuhrhop og Kürschner, verður prentað). Hetta merkir, at eitt nú *-s* í *dags verk* er einsljóðandi við klípið *+s* í samansetingini *dagsverk*.

Endurgreiningin frá viðseting til samanseting, (1a) og (1b), hevur ført við sær, at talan ikki longur er um eina bendingarending við grammatiskum innihaldi, men um eitt klípi. Í navnheildini í eldri føroyskum og norrønum $[[dags_N]verk_N]_{NH}$ er tað syntaksin, sum heimilar og krevur hvørsfall av tí viðsetta navnorðinum *dags*. Tá ið $[[dags_N]verk_N]_{NH}$ verður endurgreinað sum ein samanseting $[dag+s+verk]_N$, er *s*-ið í samansetingini ikki kontrollerað av syntaksini longur, og tann upp-runafunktionin, sum fallmarkeringin hevði, fellur burtur.

Nevnast skal, at klípir ikki altíð eru neyðug, t.d. *dag+løn* mótsett *dag+s+arbeiði* (Hamre, 1961), og tey kunnu vera óstøðug í samansetingum: *dag+løn/dag+s+løn*, *dag+verk/dag+s+verk*. Eisini hetta vísir, at vit ikki longur hava strukturin í (1a), men tann í (1b).

3.1. Paradigmatisk og ikki-paradigmatisk klípir

Klípini fara frá at hava eitt beinleiðis tilknýti til hvørsfalsendingarnar til ikki

at vera bundin at teimum. Har talan er um einsljóðandi formar sum teir, sum vóru í bendingini, verður tosað um *paradigmatisk klípir* (Fuhrhop, 1996). Eitt dømi er *dag+s+ í dag+s+verk*.

Har tað ikki er nakað beinleiðis samband ímillum bending av einum orði og samansetingarstovnin sum í: *elli+s+heim*, *gleði+s+stund* og *úthurð+s+lykil*, er talan um *ikki-paradigmatisk klípir*.

Navnorðini *elli* og *gleði* høvdu somu ending í øllum føllum í eintali í norrønum (Iversen, 1973: 65). Hvørsfalsformurin var *elli-*, og átti hann at verið nýttur í eini samanseting, t.e.: *elliheim*. Av tí at *+s+* í *elli+s+heim* ikki hevur nakað beinleiðis samband við *elli+*, er *+s+* her eitt ikki-paradigmatiskt klípi. Vit hava tveir samansetingarstovnar: *elli-* í *elli+heim* og *ellis-* í *elli+s+heim*. Í *úthurð+s+lykil* er *+s+* tikið frá kall- og/el. hvørkikyni, og tí er her eisini talan um eitt ikki-paradigmatiskt klípi. Hevði samansetingin verið *úthurð+ar+lykil*, var talan um eitt paradigmatiskt klípi, tí *+ar+* var hvørsfalsendingin av *hurð* í eldri føroyskum og norrønum.

Eitt ógviliga gott dømi um, at vit hava klípi og ikki bendingarending, er *+as+* í *bygd+as+ligur* (skriftmál: *bygdarsligur* el. *bygdarligur*). Her er sambandið við bendingarendingina púra burtur. *+as+* hevur onga merking; tað skal bara signalera morfemmark og einki annað. Upprunin er hvørsfalsendingin í kvennkyni *-ar* og hvørsfalsendingin í kall- og hvørkikyni *-s*, sum verður sett saman til *-ars*, og sum so ljóðliga útviklar seg til [as].

Til eru dømi, har tann gamla endingin er varðveidd í samansetingum, sbr.: *byrð+ar+band*, *byrð+ar+tog*, *byrð+ar+endi* og *byrð+ar+leypur*. Hesin samansetingarstovnurin, *byrð+ar+*, gongur aftur til hvørsfallið av tí norrøna *byrðr*, sum var ein *ið*-stovnur (Hansen, 1975: 65). Sum bendingarmynstur eru hesir stovnar ikki til í føroyskum. *Byrðr* er nú veikt bent í eintali: *byrða*⁶.

Stuttur samandráttur: Sambandið millum bendingarending og klípini kámost, og hetta hendir stigvíst, síggj Nübling & Szczepaniak (2013) um, hvussu tað er í týskum. Í føroyskum er talan um hesi stigini: (1) framkoman av tí paradigmatiska klípinum, (2) framkoman og útbreiðslan av tí ikki-paradigmatiska klípinum og (3) framkoman av variantum, sum eru bundnir av, hvørjum ljóði seinni liður byrjar við.

Nærri verður hugt at hesum í tí, sum nú kemur.

3.1.1. Framkoman av tí paradigmatiska klípinum (PK)

Í fyrstuni eru tær somu reglur galdandi fyri klípini sum fyri hvørsfalsendingarnar. Valið av klípunum er treytað av tí einstaka lekseminum og tí bendingarklassanum, ið hetta leksemið hoyrir til, og hvat kyn tað hevur. Tí hava hvørsfallið og saman-

setingarstovnurin við einum paradigmatskum klípi sama form: $[[\text{dags}_N]\text{verk}_N]_{NH}$ og $[\text{dag}+s+\text{verk}]_N$. Men nýtslan av teimum paradigmatsku klípunum er ikki altíð knýtt at merking eins og fram kemur í *fjall+a+tindur*. Talan er um ‘tind á einum fjalli’, og tí skuldi fleirtalsformurin *fjall+a+* ikki verið brúktur. Tað paradigmatska klípið hevur ikki nakra merking her. Hetta sama geldur fyri *prest+a+garður* og eitt nú *kong+a+sonur*. Í einum prestagarði býr *ein* prestur, og ‘onkur er sonur *ein* kong’. Formarnir skuldu tí verið *prest+s+garður* og *kong+s+sonur*.

Formar sum *fjallatindur*, *kongasynir* og *prestagarður* vísa, at fleirtalsmerking ikki er í *fjall+a+*, *kong+a+* og *prest+a+* hóast hesir samansetingarstovnarnir eru einsljóðandi við hvørsfalsformarnar í fleirtali: *fjall-a*, *kong-a* og *prest-a*. Greið dómir um, at tal fullkomiliga er burtur á hesum stigi, er í samansetingum við veikt bendum navnorðum sum *genta*. Í samansetingum verður eintalsformurin altíð brúktur, t.e. *gentu+*, sjálvt um merkingin átti at verið ‘fleirtal’. T.e. fyri *gentubátur* skuldu vit havt **gentabátur*, tí fleiri gentur rógva í einum gentubáti. Hesir formarnir eru ikki at finna. Forklaringin er hendan. Formurin *gentu* stendur ikki fyri ‘hvønn- & hvørjumfall, eintal, óbundið’. Talan er um ein undirspesifiseraðan form, falli viðvíkjandi, soleiðis at skilja, at *gentu* stendur fyri oblikum falli, t.e. einum øðrum falli enn hvørfalli, síggj eisini Gallmann (1998:4) og greining hansara av týskum. Veikt bend kvennkynsorð hava ein samansetingarstovn: *konu+* og *gentu+*, og av tí at formarnir eru undirspesifiseraðir falli viðvíkjandi, og ikki hava grammatiska merking, ber til at hava samansetingar sum *gentubátur*⁷.

3.1.2. Framkoman og útbreiðslan av teimum ikki-paradigmatiska klípunum (IPK)

Hesi klípini eru formliga tey somu sum hvørsfalsendingin, men distributionin er ikki hin sama. Í 3.1. varð tosað um *elli+s+*, og varð víst á, at *+s+* er eitt ikki-paradigmatiskt klípi, tí *+s+* ikki hoyrir til ta gomlu bendingina av *elli*. Sama er í *elli+s+akfar* og *gleði+s+stund*. Her eru tveir samansetingarstovnar, tann eldri *elli+* og tann yngri *elli+s+*.

Tá ið komið er til hetta støðið í gongdini fram til klípissamansetingar, er tað blivið soleiðis, at klípini ganga eftir egnum reglum. Funktión teirra er at vera ein ífylla (eitt klípi) ímillum orðaformar í orðmyndanini. Tær reglurnar, sum klípini ganga eftir, eru málspefikkar, og í føroyskum ber til at hava *+s+* í triliðaðum samansetingum, har annar liður er eitt kvennkynsorð: sbr. *úthurð+s+lykil* mótsett teirri tviliðaðu samansetingini *hurð+ar+lykil*. At hava *+s+* í triliðaðum samansetingum, har fyrri liður er samansettur, t.e. 2+1 (*út+hurð*) og (*lykil*), er ikki málspefikt bara fyri føroyskt, men er eisini til í norsktum og enntá íslenskum, har *heimspekideild* kann hava formin *heimspeki+s+deild*.

Mynd 1. Klípi í trlíðaðum samansetingum:

Tvlíðað samanseting	Trlíðað samanseting
hurð+ar+lykil	úthurð+s+lykil
rót+ar+bløðka	gularót+s+pakki
vík+ar+maður	Sandvík+s+tunnilin

+S+ klípið í trlíðaðum samansetingum er í Húsavíkarbrøvunum: *Husa viks gods* (AM 100, 1a 22. August 1403, Jakobsen, 1907: 36).

Í staðarnøvnum er skipanin eisini at síggja. Í myndini niðanfyrri eru dømir frá staðarnøvnum, sum eru sett saman við *vík*, *rók*, *gjógv* og *brúgv* (Simonen, 1993, 1995).

Mynd 2: Dømir frá staðarnøvnum. Aftan fyri stendur eitt tal. Hetta eru dømir, og tað skal skiljast soleiðis, at talan er um NAVNORD+VÍKS+NAVNORD.

Tvlíðað samanseting	Trlíðað samanseting	
Vík+ar+tangi	Hoyvík+s+hólmur	39 staðarnøvn
Gjógv+ar+á	Trøllagjóv+s+áin	13 staðarnøvn
Rók+ar+endi	Breiðirók+s+stíggjur	9 staðarnøvn
Brúgv+ar+endi	Trælabrúgv+s+áin	5 staðarnøvn

3.1.3 Framkoman av variantum, sum eru bundnir av, hvørjum ljóði seinni liður byrjar við

Í eini samanseting sum *bygd+ar+vegur* er vanliga sagt, at hetta er ‘vegur í eini bygd’, og tí verður eintalið nýtt, *bygdar-*. Í *bygd+a+vegur* er fleirtali nýtt, og merkir samansetingin ‘vegur ímillum tvær bygdir’. Í talumáli er tað soleiðis, at [1] mangan fellur burtur, so at *bygd+ar+vegur* verður til *bygd+a+vegur*.

3.2. Nýggj nýtsla dagar undan

Klípini skulu siga frá einum morfemmarki, og vit hava víst dømir við fleirtalsformun fyri eintalsform, t.d. *fjall+a+tindur*. Samansetingin *fjall+a+tindur* er óspesifiserað grammatiskt, hvat viðvíkur tali, tí tað merkir ‘tindurin á fleiri fjøllum’, fyri tað væntaða ‘tindurin á einum fjalli’.

Eisini kann tann morfologiski bygnaðurin, eitt orð hevur, spæla inn, sum tá ið tann fyrri liðurin er samansettur, og annar liður er eitt kvennkynsord: *Hoyvík+s+hóllin*. Hesir distributionellu tendensirnir peika í eina ávísa ætt, nevnliga at klípini eru knýtt at ávísam samansetingum, og at ávísar reglur eru galdandi fyri klípini. Hetta eru reglur, sum ikki er knýttar at hvørsfallinum!

Eitt ikki-paradigmatískt klípi, *+s+hefur* breitt seg til kvennkynsavleiðslur við *-ing*, sum í *sigling+s+ferð*, *meining+s+loysi*, *avleiðing+s+definición* (www.flags.fo, heintað: 25.09.2012), *afturgjalding+s+tíð* (www.landsverk.fo, heintað 25.09.2012).

s-klípið er í avleiðslum við *-heit*, t.d.: *stórheit+s+ørska* og *meinigheit+s+rád*; onnur dømi eru í Petersen & Staksberg (1995).

Og *s*-klípið er í innlæntum eftirfestum sum *-tión*, t.d. *transformation+s+grammatikk* og *konfirmation+s+kjóli*. Tað ikki-paradigmatíska klípið *+s+* er tað einasta, sum kann setast aftur at lániorðum við eftirfestinum *-tión*.

Í hesum dømunum hevur klípið einki samband við bendingina av orðinum, og tað er júst tí vit kalla hetta fyri eitt ikki-paradigmatískt klípi.

3.3. Útviklingin av *+ar+* og *+a+*

Thráinsson o.fl. (2004/2012: 64) nevna, at til eru formar sum *havn+a+maður* og *havn+ar+maður* og siga teir, at ‘vacillation in the forms of such compounds suggests, though, that speakers do not have a clear intuition that the first part is a genitive’ (ibid: 64). Vit eru púra samd í hesi útsøgn.

Vit hava eina størri kanning av, nær [ɹ] fellur burtur í samansetingum sum *havn+ar+maður* til *havn+a+maður* og eitt nú *mjólk+ar+pakki* til *mjólk+a+pakki*. Víst verður til hesa kanningina, t.e. Petersen and Szczepaniak (2014). Vit fara ikki ígjøgnum alla kannigina, men koma við høvuðsniðurstøðuni her.

Kanningin var um tað fyrsta ljóðið í øðrum samansetingarliði hevði nakað at týða fyri, at [ɹ] í [aɹ] fellur burtur. Vit kannaðu, um tað hevði nakran týðning, um ljóðið var ein obstruentur ella ein sonorantur. Obstruentar eru ljóð sum [p^h, t^h, k^h, b, d, f, s]. Sonorantar eru klangmikil ljóð, eitt nú: [n], [m] og [ɹ].

Heimildarfólkini, vit spurdu, skuldu meta um samansetingar sum *urt+ar+djús* og *mjólk+ar+nøgd*. Um vit halda okkum til *urt+ar+djús*, so finga heimildarfólkini eina mynd við nøkrum brosteknum:

				
	Ljóðar andskræmilt	Ljóðar ikki so illa	Ljóðar væl	Ljóðar ógviliga væl

Síðani vóru orðaformar settir undir, og skuldu tey seta inn eitt brostekn fyri, hvussu tey hildu, at orðaformarnir ljóðaðu.

(10) Vit spurdu:

Djús, sum er gjørt úr urt, tað er:

Urtardjús _____

Urtsdjús _____

Urtidjús _____

Urtadjús _____

Urtudjús _____

Sum sæst, høvdu tey ymiskar samansetingarformar at meta um, og úrslitið av kanninginini var, at var ein obstruentur tað fyrsta ljóðið í seinna samansetingarliði, t.e. millum annað [tʃ] í *-djús*, so góðtóku tey antin *urt+ar+djús* ella *urt+a+djús*. Var ein sonorantur tað fyrsta ljóðið í seinna samansetingarliði, t.e. m.a. *-nøgd* í *mjólkk+ar+nøgd*, so søgdu tey, at *+ar+* formarnir ljóðaðu ‘ógviliga væl’ ella ‘væl’, meðan formaruttan [ɹ], t.e. *mjólkk+a+nøgd* ikki blivu góðtiknir eins væl, t.e. heimildarfólkini søgdu, at teir ‘ikki ljóðaðu so væl’. At leggja [ɹ] burtur framman fyri sonorantar var sostatt ikki serliga væl móttikið. Í stuttum vísti kanningin, at *+a+* ikki er góðtikið framman fyri sonorantar, meðan *+a+* eins væl og *+ar+* kann góðtakast framman fyri obstruentar. Hetta vísir, at klípini eru farin at fylgja egnum reglum, sum ikki eru knýttar at hvørsfallinum. Fylgdu tær teimum morfologisku reglunum, so skuldi samansetingin verið *mjólkkarnøgd*, tí tað ber ikki til at hava ein fleirtalsform *mjólkk* í slíkari samanseting. Grundin er, at *mjólkk* – men ikki *bygd* – er eitt singularia tantum massanavnorð – og tað hevur ongan fleirtalsform, sbr. **Jón drakk fleiri mjólkir*.

3. Niðurstøða

Skipanin við klípum hevur uppruna sín í, at eitt av syntaksini viðsett navnorð í hvørsfalli $[[dags_N] verk_N]_{NH}$ broyttist til eina samanseting $[dag+s+verk]_{NH}$, og er samansetingin stýrd av teimum reglum, sum galda fyri føroyska orðmyndan. Eftir at navnheildin varð endurgreinað, byrjaðu hvørsfalsendingarnar at missa sína funktión, sum var at markera syntaktiskar relatióinir; í *dags verk* eina tíðarrelatióin. Í samansetingum eru tær gomlu hvørsfalsendingarnar nú blivnar til klíp, og eru broytingar hendar soleiðis, at summi klíp eru paradigmatisks, onnur eru ikki-paradigmatisks. Ein frágreiðing uppá, hví formar við ikki-paradigmatisks klíp útvikla seg í føroysksks, er, at hvørsfallið er burtur sum syntaktisks fall. Hetta ger, at klípini fara at fylgja egnum reglum sum at *+s+* er í kvennkynsorðum í øðrum liði í tríliðaðum samansetingum (*úthurðslykil*). At klípini fylgja egnum reglum, ið ikki eru knýttar at hvørsfalli, sæst eisini í, at heimildarfólk góðtóku

ymisk klípir í *urt+a+djús* og *urt+ar+djús*, og stórt sætt bara *+ar+* framman fyri sonorantar sum í *mjólk+ar+nøgd*.

Tilvísingar

- Andreasen, P. og Dahl, Á. 1997. *Mállæra*. Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn.
- Barnes, M. 1978. Grammatical Instability in Faroese Ballads and written Faroese. *Nordveg* 20: 209-235.
- Barnes, M. og Weyhe, Ei. 1994. Faroese. Í E. König og J. van der Auwera (ritstj). 190-218. *The Germanic Languages*. Routledge. London.
- Booij, G. 2007. *The Grammar of Words. An Introduction to Morphology*. Oxford University Press. Oxford.
- Dahl, J. 1908. *Føroysk mállæra til skúlabrúks*. Tórshavn.
- Davidson, K. og Mikkelsen J. 1993/2011. *Ein ferð inn í føroyskt*. Sprotin. Vestmanna.
- Faarlund, J. T. 2004. *The Syntax of Old Norse*. Oxford University Press. Oxford.
- Fuhrhop, N. 1996. Fugenelemente. Í E. Lang and G. Zifonun (ritstj). *Deutsch – typologisch*. 525-550. de Gruyter. Berlin.
- Gallmann, P. 1998. Fugenmorpheme als Nicht-Kasus-Morpheme. Í M. Butt og N. Fuhrhop (ritstj). 177-190. *Variation und Stabilität in der Wortstruktur*. Hildesheim o.fl.: Olms.
- Hammershaimb, V. U. 1854. Færøisk sproglære. *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1854 (233-316).
- Hammershaimb, V.U. 1891. *Færøsk Anthologi I-II*. S.L. Møllers Bogtrykkeri. Copenhagen.
- Hamre, H. 1961. The Use of Genitive in Modern Faroese. *Scandinavian Studies* 33: 231-246.
- Hansen, E., Mundal E. og Skadberg. 1975. *Norrøn grammatikk*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Iversen, R. 1973. *Norrøn grammatikk*. Aschehoug.
- Jakobsen, J. 1907. *Diplomatarium Færoense*. Föroyskt fodbævasavn H.N Jacobsens bókhandil & Vilh. Prior, kgl. Hofboghhandel. Tórshavn/København. [Endurprentað av: Emil Thomsen, Tórshavn 1985].
- Kvaran, G. 1990/1991. Um -is- endingu atviksorða. *Íslenskt mál* 12/13: 7-31.
- Nübling, D og Szczepaniak, R. 2013. Linking elements in German: Origin, Change, Functionalization. *Morphology* 23(1): 67-89.
- Lockwood, W.B. 1977. *An Introduction to Modern Faroese*. Føroya Skúlabókagrunnur. Tórshavn. [Fyrstu ferð prentað í 1955; endurprentað av: Føroya Skúlabókagrunni í 2002].

- Petersen, H.P og Staksberg, M. 1995. *Donsk-føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Petersen, H. P. og Adams, J. 2009/2014. *Faroese. A Language Course for Beginners: Grammar*. Stiðin. Tórshavn.
- Petersen, H. P. og Szczepaniak. 2014. The Role of the Decline of the Genitive Case in the Development of Linking Elements in Faroese (handrit).
- Poulsen, Jóhan Hendrik W. 2004[1969]. Føroysk lýsingarorð, sum enda við -aligur. *Fróðskaparrit* 17: 100-104. [Endurprentað í: *Mál í mæti*. 2004. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn].
- Simonsen, M. 1993. Hoyvíkshólmur ella Hoyvíkarhólmur. *Málting* 8(2): 2-6.
- Simonsen, M. 1995. Gjógvvará, Gjáartangi og Hvalgjógvsáin. *Málting* 14(2): 20-25.
- Steintún, B. 2013. *Hvørðfall. Steinrenningar og skyldskapur*. BA Ritgerð. Føroyamálsdeildin. Fróðskaparsetur Føroyar.
- Thráinsson, H., Petersen, H.P, Jacobsen, J. í Lon og Hansen, Z.S. (2004/2012). *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Føroyar Fróðskaparfelag. Tórshavn. [Endurprentað í 2012 av Fróðskapur & Málvísindastofnun Háskóla Íslands].
- Weyhe, Ei. 2012[1996]. Genitiven i færøske grammatikker – et problembar. Í *Studier i talesprogsvariation og sprokkontakt. Til Inger Ejsskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. 309-320. C.A. Reitzel. København. [Endurprentað í: *Eivindaródn*. 2012. Fróðskapur. Tórshavn].
- Weyhe, Ei. (2013). Trygve Skomedal farin. <http://http://setur.fo/tidindi/trygve-skomedal-farin/>

Notur:

- 1 Klípið er tað føroyska heitið; í norskum nýta tey (sammensætnings)fuge.
- 2 Í *jánka+s+lig* er +s+ endurgreinað sum partur av eftirfestinum: *s+lig > slig*. Onnur dømi eru *lasasligur*, ið helst gongur aftur til sagnorðið *lasa* (Poulsen, 2004: 61), *fløkjasligur* frá sagnorðinum at *fløkja*, *dovisliga* frá lýsingarorðinum *dovin*, *nærkasligur* frá lýsingarorðinum *nærkvæmur* og *knásasligur* frá **knásamur* (Poulsen, 2004).
- 3 Trygve Skomedal metti, at hvørðfallið var burtur sum fall í 1600 (Weyhe, 2013).
- 4 Eitt ikki-paradigmatiskt klípi er longu í Sjúðarkvæðunum (t.d. Regin smið, ørindi 126), har tað stendur: Nógvir eru í várum londum, kongasynir og jallar. Tað rætta hvørðfallið er *kongssynir*, tí teir eru synir at einum kongi, ikki fleiri, sum *konga-* er. Eisini í Húsavíkarbrøvunum frá fyrst í 1400 er eitt

ikki-paradigmatiskt klípi *Húsavíksgóðs* (við nútíðarstavseting). Navnorðið *vík* er kvennkyn, og formurin skuldi tí verið *víkar*.

- 5 Ein anonymur lesari skjýtur upp at nýta *orðsamanvøsktur* fyri univervatión. Tað er ein møguleiki, ella at nýta *orðasamanvøkstur*.
- 6 Í fleirtali er tann gamla bendingin varðveidd: *byrðar* (ikki: **byrður* um tað var veikt bent, sbr. *konur*).
- 7 Legg merki til at *-u* og *-i* síðst í orði hava ein [ə] framburð í eitt nú Tórshavn. Tí er tað, at tað ber til at finna eina samanseting sum *har+i+ungar* ístaðin fyri *har+u+ungar* (Føroya Sivila Hundafelag, 06/05/2013).